

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

26 жовтня 2016 року

м. Київ

Судова палата у цивільних справах
Верховного Суду України в складі:

головуючого **Охрімчук Л.І.,**
суддів: **Гуменюка В.І.,** **Лященко Н.П.,** **Сімоненко В.М.,**

розглянувши в судовому засіданні справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Інкомстрах», про відшкодування шкоди, завданої дорожньо-транспортною пригодою, за заявою ОСОБА_1 про перегляд ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 червня 2015 року,

в с т а н о в и л а :

У вересні 2014 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2 про відшкодування шкоди, завданої дорожньо-транспортною пригодою (далі – ДТП).

Позивач зазначав, що 31 березня 2014 року сталася ДТП за участю автомобіля марки ЗАЗ під керуванням ОСОБА_2 та автомобіля марки «Toyota Hilux» під керуванням ОСОБА_1, що призвела до пошкодження транспортних засобів.

Оболонський районний суд м. Києва постановою від 16 квітня 2014 року визнав ОСОБА_2 винним у вчиненні зазначеної ДТП та притягнув його до адміністративної відповідальності.

Посилаючись на те, що відповідно до поліса від 25 квітня 2013 року цивільно-правова відповідальність відповідача була застрахована у приватному акціонерному товаристві «Страхова компанія «Інкомстрах» (далі – ПрАТ «СК «Інкомстрах») з терміном дії до 24 квітня 2014 року, у процесі розгляду справи уточнивши позовні вимоги, позивач просив стягнути з ОСОБА_2 47 тис. 575 грн 75 коп. майнової шкоди та 1 тис. 328 грн 40 коп. витрат на проведення оцінки заподіяної шкоди.

Оболонський районний суд м. Києва рішенням від 26 січня 2015 року,

залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 4 березня 2015 року, у задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 відмовив.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 3 червня 2015 року рішення Оболонського районного суду м. Києва від 26 січня 2015 року та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 4 березня 2015 року залишила без змін.

У заяві про перегляд Верховним Судом України ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 червня 2015 року ОСОБА_1 просить скасувати зазначене судове рішення та прийняти нове рішення про задоволення його позовних вимог з передбаченої пунктом 4 частини першої статті 355 ЦПК України підстави невідповідності судового рішення суду касаційної інстанції викладеному у постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах статті 1192 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

На обґрунтування заяви ОСОБА_1 надав копію постанови Верховного Суду України від 20 січня 2016 року.

Заслухавши суддю-доповідача, перевіrivши наведені в заяві ОСОБА_1 доводи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що заява підлягає частковому задоволенню з огляду на таке.

За положеннями пункту 4 частини першої статті 355 ЦПК України підставою для подання заяви про перегляд судових рішень у цивільних справах є невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції викладеному у постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права.

Згідно із частиною першою статті 360⁴ ЦПК України суд задовольняє заяву про перегляд судових рішень за наявності однієї з підстав, передбачених частиною першою статті 355 цього Кодексу.

У справі, яка переглядається, суди встановили, що 31 березня 2014 року сталася ДТП за участю автомобіля марки ЗАЗ під керуванням ОСОБА_2 та автомобіля марки «Toyota Hilux» під керуванням ОСОБА_1, що призвела до пошкодження транспортних засобів.

Оболонський районний суд м. Києва постановою від 16 квітня 2014 року визнав ОСОБА_2 винним у вчиненні правопорушення, передбаченого статтею 124 Кодексу України про адміністративні правопорушення та притягнув його до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу.

За страховим полісом обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів цивільно-правова відповідальність відповідача була застрахована ПрАТ «СК «Інкомстрах» на період з 25 квітня 2013 року до 24 квітня 2014 року.

Позивач вимог до страховика про стягнення страхового відшкодування не

пред'являв.

Відповідно до листа Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 20 травня 2014 року на позачерговому засіданні Нацкомфінпослуг було прийнято розпорядження від 31 жовтня 2013 року про анулювання (відкликання) ліцензії ПрАТ «СК «Інкомстрах» на провадження діяльності у формі обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Цим же листом повідомлено, що під час проведення планової виїзної перевірки діяльності страховика останнього не було виявлено за адресою місцезнаходження. Разом з тим Нацкомфінпослуг повідомила, що тимчасове зупинення (обмеження) дії ліцензії не звільняє страховика від обов'язку виконувати свої зобов'язання за укладеними договорами страхування.

Ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позовних вимог ОСОБА_1, суд першої інстанції, з висновками якого погодились суди апеляційної та касаційної інстанцій, виходив з того, що за наявності у відповідача поліса обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності непред'явлення вимог до страховика за наявності підстав для стягнення з нього завданої шкоди є мотивом для відмови в позові до особи, яка завдала шкоди, у відповідному розмірі. Матеріали справи не містять даних про ліквідацію ПрАТ «СК «Інкомстрах», а тимчасове зупинення (обмеження) дії ліцензії не звільняє страховика від обов'язку виконувати свої зобов'язання за укладеними договорами страхування. Тому суд дійшов висновку про відсутність правових підстав для покладення обов'язку з відшкодування шкоди, завданої ДТП, на відповідача, який застрахував свою цивільно-правову відповідальність відповідно до вимог закону.

Разом з тим у постанові Верховного Суду України від 20 січня 2016 року, наданій заявником для порівняння, міститься висновок про те, що право потерпілого на відшкодування шкоди її заподіювачем є абсолютним і суд не має права відмовити в такому позові з тих підстав, що цивільно-правова відповідальність заподіювача шкоди застрахована. У разі задоволення такого позову заподіювач шкоди не позбавлений можливості пред'явити майнові вимоги до страхової компанії, з якою він уклав договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності.

Отже, існує невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції викладеному у постанові Верховного Суду України від 20 січня 2016 року висновку щодо застосування у подібних правовідносинах статті 1192 ЦК України.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні до подібних правовідносин зазначеної норми матеріального права, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України виходить з такого.

Відповідно до частин першої та другої статті 509 ЦК України зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу,

надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання виникають з підстав, встановлених статтею 11 цього Кодексу.

За статтею 1187 ЦК України джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб. Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Шкода, завдана внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, відшкодовується на загальних підставах, зокрема, шкода, завдана одній особі з вини іншої особи, відшкодовується винною особою (пункт 1 частини першої статті 1188 ЦК України).

Згідно зі статтею 1192 ЦК України з урахуванням обставин справи суд за вибором потерпілого може зобов'язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її в натурі (передати річ того ж роду і такої ж якості, полагодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати завдані збитки у повному обсязі.

Розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі.

З огляду на зазначені положення ЦК України факт завдання шкоди майну потерпілого джерелом підвищеної небезпеки, якщо ця особа (потерпілий) не перебуває в договірних правовідносинах з особою, яка завдала шкоди, та/або якщо завдання такого роду шкоди не пов'язане з виконанням цими особами обов'язків за договором, породжує виникнення позадоговірного, деліктного зобов'язання.

Воно виникає з факту завдання шкоди й припиняється належним виконанням у момент відшкодування потерпілому шкоди в повному обсязі особою, яка її завдала. Сторонами деліктного зобов'язання класично виступають потерпілий (кредитор) і особа, яка завдала шкоди (боржник).

За загальним правилом відповідальність за шкоду несе боржник – особа, яка завдала шкоди. Якщо шкода завдана джерелом підвищеної небезпеки (зокрема, діяльністю щодо використання, зберігання та утримання транспортного засобу), така шкода відшкодовується володільцем джерела підвищеної небезпеки – особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом (частина друга статті 1187 ЦК України).

Разом з тим правила регулювання деліктних зобов'язань допускають

можливість відшкодування завданої потерпілому шкоди не безпосередньо особою, яка завдала шкоди, а іншою особою, якщо законом передбачено такий обов'язок.

Так, відповідно до статті 999 ЦК України законом може бути встановлений обов'язок фізичної або юридичної особи бути страхувальником життя, здоров'я, майна або відповідальності перед іншими особами за свій рахунок чи за рахунок заінтересованої особи (обов'язкове страхування). До відносин, що впливають з обов'язкового страхування, застосовуються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено актами цивільного законодавства.

До сфери обов'язкового страхування належить цивільно-правова відповідальність власників наземних транспортних засобів згідно зі спеціальним Законом України від 1 липня 2004 року № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі – Закон № 1961-IV).

Метою здійснення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності Закон № 1961-IV (стаття 3) визначає забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну потерпілих внаслідок ДТП, а також захист майнових інтересів страхувальників. Об'єктом обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності є майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані з відшкодуванням особою, цивільно-правова відповідальність якої застрахована, шкоди, заподіяної життю, здоров'ю, майну потерпілих внаслідок експлуатації забезпеченого транспортного засобу (стаття 5 Закону № 1961-IV).

Згідно зі статтею 6 Закону № 1961-IV страховим випадком є ДТП, що сталася за участю забезпеченого транспортного засобу, внаслідок якої настає цивільно-правова відповідальність особи, відповідальність якої застрахована, за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та/або майну потерпілого.

За змістом Закону № 1961-IV (статті 9, 22–31, 35, 36) настання страхового випадку (скоєння ДТП) є підставою для здійснення страховиком виплати страхового відшкодування потерпілому відповідно до умов договору страхування та в межах страхової суми. Страховим відшкодуванням у цих межах покривається оцінена шкода, заподіяна внаслідок ДТП життю, здоров'ю, майну третьої особи, в тому числі й шкода, пов'язана зі смертю потерпілого. Для отримання страхового відшкодування потерпілий чи інша особа, яка має право на його отримання, подає страховику заяву про страхове відшкодування. Таке відшкодування повинне відповідати розміру оціненої шкоди, але якщо розмір заподіяної шкоди перевищує страхову суму, розмір страхової виплати за таку шкоду обмежується зазначеною страховою сумою.

З огляду на зазначене сторонами договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів є страхувальник та страховик. При цьому договір укладається з метою забезпечення прав третіх осіб (потерпілих) на відшкодування шкоди, завданої цим третім

особам унаслідок скоєння ДТП за участю забезпеченого транспортного засобу.

Завдання потерпілому внаслідок ДТП шкоди особою, цивільна відповідальність якої застрахована, породжує деліктне зобов'язання, в якому право потерпілого (кредитора) вимагати відшкодування завданої шкоди в повному обсязі кореспондується з відповідним обов'язком боржника (особи, яка завдала шкоди). Водночас така ДТП слугує підставою для виникнення договірною зобов'язання згідно з договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, в якому потерпілий так само має право вимоги до боржника – в договірному зобов'язанні ним є страховик.

Разом з тим зазначені зобов'язання не виключають одне одного. Деліктне зобов'язання – первісне, основне зобов'язання, в якому діє загальний принцип відшкодування шкоди в повному обсязі, підставою його виникнення є завдання шкоди. Натомість страхове відшкодування – виплата, яка здійснюється страховиком відповідно до умов договору, виключно в межах страхової суми та в разі, якщо подія, внаслідок якої завдано шкоди, буде кваліфікована як страховий випадок.

Неодержання потерпілим страхового відшкодування за договором (або його одержання, якщо страхового відшкодування недостатньо для повного покриття шкоди) не обов'язково припиняє деліктне зобов'язання, й особа, яка завдала шкоди, залишається зобов'язаною.

При цьому потерпілий не є стороною договору страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, але наділяється правами за договором: на його, третьої особи, користь страховик зобов'язаний виконати обов'язок зі здійснення страхового відшкодування.

Особа здійснює свої права вільно, на власний розсуд (частина перша статті 12 ЦК України). Особа не може бути примушена до дій, вчинення яких не є обов'язковим для неї (частина друга статті 14 цього Кодексу).

Відповідно до статті 511 ЦК України зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи. У випадках, встановлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та (або) кредитора.

Згідно із частинами першою та четвертою статті 636 ЦК України договором на користь третьої особи є договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена в договорі. Якщо третя особа відмовилася від права, наданого їй на підставі договору, сторона, яка уклала договір на користь третьої особи, може сама скористатися цим правом, якщо інше не впливає із суті договору.

З огляду на зазначене право потерпілого на відшкодування шкоди за рахунок особи, яка завдала шкоди, є абсолютним і не може бути припинене чи обмежене договором, стороною якого потерпілий не був, хоч цей договір і укладений на користь третіх осіб. Закон надає потерпілому право одержати

страхове відшкодування, але не зобов'язує одержувати його. При цьому відмова потерпілого від права на одержання страхового відшкодування за договором не припиняє його права на відшкодування шкоди в деліктному зобов'язанні.

Таким чином, потерпілому як кредитору належить право вимоги в обох видах зобов'язань – деліктному та договірному. Він вільно, на власний розсуд обирає спосіб здійснення свого права: а) шляхом звернення вимоги виключно до особи, яка завдала шкоди, про відшкодування цієї шкоди; б) шляхом звернення до страховика, у якого особа, яка завдала шкоди, застрахувала свою цивільну відповідальність, із вимогою про виплату страхового відшкодування; в) шляхом звернення до страховика та в подальшому до особи, яка завдала шкоди, за наявності передбачених статтею 1192 ЦК України підстав.

Потерпілий має право відмовитись від свого права вимоги до страховика та одержати повне відшкодування шкоди від особи, яка її завдала, в межах деліктного зобов'язання незалежно від того, чи застрахована цивільно-правова відповідальність особи, яка завдала шкоди. У такому випадку особа, яка завдала шкоди і цивільно-правова відповідальність якої застрахована, після задоволення вимоги потерпілого не позбавлена права захистити свій майновий інтерес за договором страхування та звернутися до свого страховика за договором з відповідною вимогою про відшкодування коштів, виплачених потерпілому, в розмірах та обсязі згідно з обов'язками страховика як сторони договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності.

Якщо потерпілий звернувся до страховика та одержав страхове відшкодування в розмірі, який у повному обсязі відшкодовує завдану шкоду, деліктне зобов'язання між потерпілим і особою, яка завдала шкоди, припиняється згідно зі статтею 599 ЦК України виконанням, проведеним належним чином.

Такий правовий висновок Верховний Суд України висловив у постанові від 20 січня 2016 року, наданій заявником для порівняння.

У справі, яка переглядається, установивши, що позивач звернувся до суду з позовом до особи, яка завдала шкоди, й просив стягнути з відповідача грошові кошти на відшкодування шкоди, завданої ДТП, суди не забезпечили реалізації абсолютного права позивача на відшкодування цієї шкоди безпосередньо особою, яка завдала шкоди, – відповідачем, на підставах, передбачених законом (статтею 1192 ЦК України).

Отже, у справі, яка переглядається Верховним Судом України, суди неправильно застосували норми статті 1192 ЦК України, що призвело до неправильного вирішення справи, а це відповідно до статті 360⁴ ЦПК України є підставою для скасування судових рішень судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, ухвалених у цій справі.

Загальними вимогами процесуального права, закріпленими у статтях 57–60, 131–132, 137, 177, 179, 185, 194, 212–215 ЦПК України, визначено обов'язковість встановлення судом під час вирішення спору обставин, що мають значення для

справи, надання їм юридичної оцінки, а також оцінки всіх доказів, розрахунків, з яких суд виходив при вирішенні позовів, що стосуються, зокрема, грошових вимог (дослідження обґрунтованості, правильності розрахунку, наявності доказів, що їх підтверджують).

Без виконання цих процесуальних дій ухвалити законне й обґрунтоване рішення в справі неможливо.

Водночас відповідно до статті 353 ЦПК України Верховний Суд України переглядає судові рішення у цивільних справах виключно з підстав і в порядку, встановлених цим Кодексом. Згідно із частиною першою статті 360² ЦПК України справи розглядаються Верховним Судом України за правилами, встановленими главами 2 і 3 розділу V цього Кодексу, а тому Верховний Суд України не може встановлювати обставини справи, збирати й перевіряти докази та надавати їм оцінку.

Відсутність процесуальної можливості з'ясувати дійсні обставини справи щодо розміру завданої шкоди перешкоджає Верховному Суду України ухвалити нове судове рішення, а тому справу слід передати на розгляд до суду першої інстанції згідно з підпунктом «а» пункту 1 частини другої статті 360⁴ ЦПК України.

Керуючись пунктом 4 частини першої статті 355, пунктом 1 частини першої, частиною третьою статті 360³, частиною першою, підпунктом «а» пункту 1 частини другої статті 360⁴ ЦПК України, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України

п о с т а н о в и л а :

Заяву ОСОБА_1 задовольнити частково.

Ухвалу колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 червня 2015 року, ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 4 березня 2015 року та рішення Оболонського районного суду м. Києва від 26 січня 2015 року скасувати, справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Постанова Верховного Суду України є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій пунктом 3 частини першої статті 355 Цивільного процесуального кодексу України.

**Головуючий
Охрімчук**

Л.І.

Судді:

В.І. Гуменюк

В.М. Сімоненко

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК
у справі № 6-954цс16

Відповідно до частин першої та другої статті 509 ЦК України зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання виникають з підстав, встановлених статтею 11 цього Кодексу.

За статтею 1187 ЦК України джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб. Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Шкода, завдана внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, відшкодовується на загальних підставах, зокрема, шкода, завдана одній особі з вини іншої особи, відшкодовується винною особою (пункт 1 частини першої статті 1188 ЦК України).

Згідно зі статтею 1192 ЦК України з урахуванням обставин справи суд за вибором потерпілого може зобов'язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її в натурі (передати річ того ж роду і такої ж якості, пошкодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати завдані збитки у повному обсязі.

Розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі.

З огляду на зазначені положення ЦК України факт завдання шкоди майну потерпілого джерелом підвищеної небезпеки, якщо ця особа (потерпілий) не перебуває в договірних правовідносинах з особою, яка завдала шкоди, та/або якщо завдання такого роду шкоди не пов'язане з виконанням цими особами обов'язків за договором, породжує виникнення позадоговірного, деліктного зобов'язання.

Воно виникає з факту завдання шкоди й припиняється належним виконанням у момент відшкодування потерпілому шкоди в повному обсязі особою, яка її завдала. Сторонами деліктного зобов'язання класично виступають потерпілий (кредитор) і особа, яка завдала шкоди (боржник).

За загальним правилом відповідальність за шкоду несе боржник – особа, яка завдала шкоди. Якщо шкода завдана джерелом підвищеної небезпеки (зокрема, діяльністю щодо використання, зберігання та утримання транспортного засобу), така шкода відшкодовується володільцем джерела підвищеної небезпеки – особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом (частина друга статті 1187 ЦК України).

Разом з тим правила регулювання деліктних зобов'язань допускають можливість відшкодування завданої потерпілому шкоди не безпосередньо особою, яка завдала шкоди, а іншою особою, якщо законом передбачено такий обов'язок.

Так, відповідно до статті 999 ЦК України законом може бути встановлений обов'язок фізичної або юридичної особи бути страхувальником життя, здоров'я, майна або відповідальності перед іншими особами за свій рахунок чи за рахунок заінтересованої особи (обов'язкове страхування). До відносин, що впливають з обов'язкового страхування, застосовуються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено актами цивільного законодавства.

До сфери обов'язкового страхування належить цивільно-правова відповідальність власників наземних транспортних засобів згідно зі спеціальним Законом України від 1 липня 2004 року № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі – Закон № 1961-IV).

Метою здійснення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності Закон № 1961-IV (стаття 3) визначає забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну потерпілих внаслідок ДТП, а також захист майнових інтересів страхувальників. Об'єктом обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності є майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані з відшкодуванням особою, цивільно-правова відповідальність якої застрахована, шкоди, заподіяної життю, здоров'ю, майну потерпілих внаслідок експлуатації забезпеченого транспортного засобу (стаття 5 Закону № 1961-IV).

Згідно зі статтею 6 Закону № 1961-IV страховим випадком є ДТП, що сталася за участю забезпеченого транспортного засобу, внаслідок якої настає

цивільно-правова відповідальність особи, відповідальність якої застрахована, за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та/або майну потерпілого.

За змістом Закону № 1961-IV (статті 9, 22–31, 35, 36) настання страхового випадку (скоєння ДТП) є підставою для здійснення страховиком виплати страхового відшкодування потерпілому відповідно до умов договору страхування та в межах страхової суми. Страховим відшкодуванням у цих межах покривається оцінена шкода, заподіяна внаслідок ДТП життю, здоров'ю, майну третьої особи, в тому числі й шкода, пов'язана зі смертю потерпілого. Для отримання страхового відшкодування потерпілий чи інша особа, яка має право на його отримання, подає страховику заяву про страхове відшкодування. Таке відшкодування повинне відповідати розміру оціненої шкоди, але якщо розмір заподіяної шкоди перевищує страхову суму, розмір страхової виплати за таку шкоду обмежується зазначеною страховою сумою.

З огляду на зазначене сторонами договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів є страхувальник та страховик. При цьому договір укладається з метою забезпечення прав третіх осіб (потерпілих) на відшкодування шкоди, завданої цим третім особам унаслідок скоєння ДТП за участю забезпеченого транспортного засобу.

Завдання потерпілому внаслідок ДТП шкоди особою, цивільна відповідальність якої застрахована, породжує деліктне зобов'язання, в якому право потерпілого (кредитора) вимагати відшкодування завданої шкоди в повному обсязі кореспондується з відповідним обов'язком боржника (особи, яка завдала шкоди). Водночас така ДТП слугує підставою для виникнення договірного зобов'язання згідно з договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, в якому потерпілий так само має право вимоги до боржника – в договірному зобов'язанні ним є страховик.

Разом з тим зазначені зобов'язання не виключають одне одного. Деліктне зобов'язання – первісне, основне зобов'язання, в якому діє загальний принцип відшкодування шкоди в повному обсязі, підставою його виникнення є завдання шкоди. Натомість страхове відшкодування – виплата, яка здійснюється страховиком відповідно до умов договору, виключно в межах страхової суми та в разі, якщо подія, внаслідок якої завдано шкоди, буде кваліфікована як страховий випадок.

Неодержання потерпілим страхового відшкодування за договором (або його одержання, якщо страхового відшкодування недостатньо для повного покриття шкоди) не обов'язково припиняє деліктне зобов'язання, й особа, яка завдала шкоди, залишається зобов'язаною.

При цьому потерпілий не є стороною договору страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, але наділяється правами за договором: на його, третьої особи, користь страховик

зобов'язаний виконати обов'язок зі здійснення страхового відшкодування.

Особа здійснює свої права вільно, на власний розсуд (частина перша статті 12 ЦК України). Особа не може бути примушена до дій, вчинення яких не є обов'язковим для неї (частина друга статті 14 цього Кодексу).

Відповідно до статті 511 ЦК України зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи. У випадках, встановлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та (або) кредитора.

Згідно із частинами першою та четвертою статті 636 ЦК України договором на користь третьої особи є договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена в договорі. Якщо третя особа відмовилася від права, наданого їй на підставі договору, сторона, яка уклала договір на користь третьої особи, може сама скористатися цим правом, якщо інше не впливає із суті договору.

З огляду на зазначене право потерпілого на відшкодування шкоди за рахунок особи, яка завдала шкоди, є абсолютним і не може бути припинене чи обмежене договором, стороною якого потерпілий не був, хоч цей договір і укладений на користь третіх осіб. Закон надає потерпілому право одержати страхове відшкодування, але не зобов'язує одержувати його. При цьому відмова потерпілого від права на одержання страхового відшкодування за договором не припиняє його права на відшкодування шкоди в деліктному зобов'язанні.

Таким чином, потерпілому як кредитору належить право вимоги в обох видах зобов'язань – деліктному та договірному. Він вільно, на власний розсуд обирає спосіб здійснення свого права: а) шляхом звернення вимоги виключно до особи, яка завдала шкоди, про відшкодування цієї шкоди; б) шляхом звернення до страховика, у якого особа, яка завдала шкоди, застрахувала свою цивільну відповідальність, із вимогою про виплату страхового відшкодування; в) шляхом звернення до страховика та в подальшому до особи, яка завдала шкоди, за наявності передбачених статтею 1192 ЦК України підстав.

Потерпілий має право відмовитись від свого права вимоги до страховика та одержати повне відшкодування шкоди від особи, яка її завдала, в межах деліктного зобов'язання незалежно від того, чи застрахована цивільно-правова відповідальність особи, яка завдала шкоди. У такому випадку особа, яка завдала шкоди і цивільно-правова відповідальність якої застрахована, після задоволення вимоги потерпілого не позбавлена права захистити свій майновий інтерес за договором страхування та звернутися до свого страховика за договором з відповідною вимогою про відшкодування коштів, виплачених потерпілому, в розмірах та обсязі згідно з обов'язками страховика як сторони договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності.

Якщо потерпілий звернувся до страховика та одержав страхове відшкодування в розмірі, який у повному обсязі відшкодовує завдану шкоду, деліктне зобов'язання між потерпілим і особою, яка завдала шкоди, припиняється

згідно зі статтею 599 ЦК України виконанням, проведеним належним чином.

Такий правовий висновок Верховний Суд України висловив у постанові від 20 січня 2016 року, наданій заявником для порівняння.

У справі, яка переглядається, установивши, що позивач звернувся до суду з позовом до особи, яка завдала шкоди, й просив стягнути з відповідача грошові кошти на відшкодування шкоди, завданої ДТП, суди не забезпечили реалізації абсолютного права позивача на відшкодування цієї шкоди безпосередньо особою, яка завдала шкоди, – відповідачем, на підставах, передбачених законом (статтею 1192 ЦК України).

Суддя
Л.І. Охрімчук

Верховного

Суду

України